

Úryvky z kroniky

Autor: Miroslav Bros, 06.12.2011

Rajec je najstaršou osadou Rajeckej doliny.

Archeologické nálezy a v posledných rokoch podniknuté výskumy dokazujú, že rajecká dolina bola osídlená už v predhistorických dobách. Najstaršia písomná pamiatka - historický údaj o Rajci - je z 12. storočia. Kráľ Béla III. vydal v roku 1193 pre svojho verného iobagiona Vrazla listinu, v ktorej sa Rajec prvýkrát spomína pri vytyčovaní hraníc majetku darovaného kráľom ako possessio Raich. Prvá písomná zmienka o Rajci ako meste (oppidum) pochádza z roku 1397 a v roku 1431 civitas. Roku 1604 kráľ Rudolf II. vydal koncesiu na vydržiavanie jarmokov. Jarmočné privilégia v rokoch 1719 a 1830 boli rozšírené. O niekoľko rokov neskôr kráľ Matej II. oslobodil mešťanov od platenia kráľovského mýta a miestneho poplatku v celej krajine. Jeho listinu potvrdila v roku 1749 kráľovná Mária Terézia. Originál tejto listiny patrí k najvzácnejším exponátom Mestského múzea. Zaujímavá je i jej história. V roku 1914 si ju, spolu s ďalšími šiestimi listinami, požičal župný archivár Pažmány z Trenčína a viac je nevrátil. Späť do Rajca sa listina dostala vďaka Bohdanovi Vilčekovi, ktorý ju našiel v archívnych materiáloch v Trenčianskych Tepliciach. Mestský národný výbor v Rajci mu za ňu ponúkol 200,- Kčs. Bohdan Vilček ju však Rajcu odovzdal bez nároku na odmenu, z náklonnosti k rodisku svojej manželky Jozefíny Ďurčanskej, dcéry Juraja Ďurčanského - senátora Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Farský rímskokatolícky kostol zasvätený sv. Ladislavovi je jednou z najstarších a najvýznamnejších stavebných pamiatok Rajca. Stojí excentricky od námestia, v juhovýchodnej najstaršej časti mesta, pod cintorínskym kopcom. V archívoch je prvá zmienka o kostole z roku 1368. Bola to pôvodne gotická stavba, z ktorej sa do dnešného dňa zachovala spodná časť veže a čiastočne obvodové murivo so západným a južným neskorogotickým portálom s neskorogotickými prútmi. V súčasnosti už neexistuje pôvodná vonkajšia úprava chrámu. Mnohí občania si ešte pamätajú červenočierny ornamentálny pás sgrafita, ktorý sa vinul po celej dĺžke južnej steny pod ukončujúcou rímsom. Na rohoch bola čiernym sgrafitom naznačená iluzívna kamenná bosáž, ktorá spolu s rastlinným vlysovým pásom predstavovala dosť vzácny príklad sgrafitovej výzdoby cirkevnej architektúry u nás, starej niekoľko storočí. Na južnej strane kostola ukazujú čas obnovené staré slnečné hodiny, pochádzajúce z roku 1770. Latinský nápis hovorí: "Keby nebolo Slnka, hodiny by neukazovali čísla."

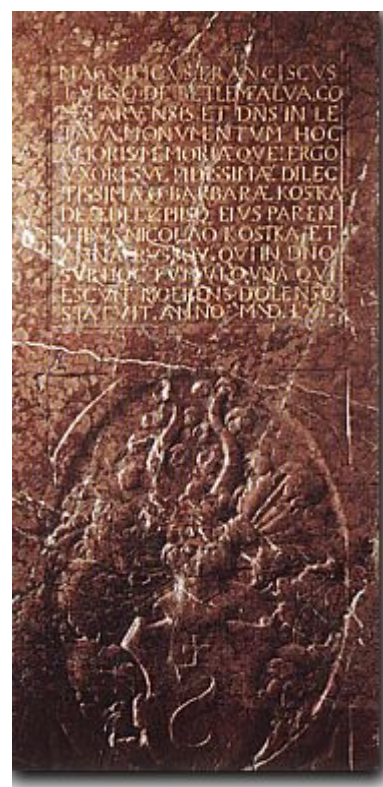

Naše mesto vždy reprezentovali organy, ktoré vyšli z rodiny Pažických. Od roku 1757 do roku 1879 tu pôsobili tri generácie týchto majstrov. Zhotovili viac ako 200 organov rôznej veľkosti, ktoré sú umiestnené v rôznych kostoloch Slovenska. Zakladateľom rodového remesla bol Ondrej Pažický. Svoj prvý veľký organ z roku 1771, ktorý mal podľa Jána Machalického hodnotu 3000 zlatých, Rajcu daroval a z kostolnej kasy si dal vyplatiť len 200 zlatých ako výlohu na svoju prácu. Po mnohých opravách a generálnej rekonštrukcii v roku 1989 zostala z pôvodného organa majstra Pažického len skriňa.

Od svojho vzniku až do dnešných čias prešiel aj interiér kostola mnohými úpravami. Svoju súčasnú podobu nadobudol po opravách na konci minulého storočia. Medzi najvzácnejšie a najstaršie pamiatky, ktoré sú v kostole zachované, patrí oltárny obraz - olejomaľba od Jozefa Zanussiho z roku 1777. Na obraze je znázornený kráľ Ladislav, kľačiaci pred Matkou Božou. Na vankúšiku má položené kráľovské insígniá, čím symbolicky odovzdáva svoju vládu pod jej ochranu pred bojom proti Turkom.

V kostole sa nachádzajú aj tri krypty: Kostkovská, Lengyelovská a Huljakovská. Na konci 19. storočia boli uzavreté a zamurované. Vchod do krypt pod orgovanovou emporou bol zakrytý dlažbou a náhrobné kamene sa vyhodili. Zachoval sa iba náhrobok Barbory Thurzovej z roku 1561, ktorého torzo s epitafom je zrekonštruované a osadené vo vnútri kostola.

Na severnej strane kostola je umiestnená tabuľa významného rodáka, katolíckeho kňaza Andreja Škrábika. Z množstva rajeckých duchovných sa jedine jemu dostalo biskupského menovania. Pôsobil v Banskej Bystrici v

rokoch 1941-1950. Bol priekopníkom misijného diela na Slovensku a za svoje antikomunistické presvedčenie bol prenasledovaný. Jeho náhle úmrtie nie je dodnes objasnené.

Stred mesta tvorí historické štvoruholníkové námestie, do stredov ktorého ústia vždy dve ulice zvierajúce pravý uhol. Toto dominantné, pravidelné námestie so sieťou ulíc vybiehajúcich z jednotlivých zasunutých nároží (čo je typickým znakom stredovekého gotického urbanizmu) vznikalo v 15. a 16. storočí. V 16. storočí vznikla i hlavná stavba námestia - radnica.

Je to pôvodne renesančná jednoposchodová stavba prístupná zo všetkých strán. Otvorené arkády slúžili ako trhovisko. Na poschodí boli administratívne miestnosti mestskej rady. Po najnovšej rekonštrukcii v roku 1992 sú arkády zasklené a radnica slúži ako obradná, koncertná i výstavná sieň.

V južnej časti námestia stojí jednoposchodová renesančná budova, ktorá je typickou ukážkou architektúry 17. storočia. Je to typ remeselného domu. Je situovaný za líniou uličnej čiary, aby sa pred ním získal priestor pre vozy. Fasádu zvyrazňuje kamenná pavlač so štyrmi arkádami. Zo zápisov mestskej pokladničnej knihy vysvitá, že začiatkom 19. storočia slúžila budova ako mestský pivovar, neskôr tu bola mestská krčma. Od roku 1993 tu sídli Mestské múzeum s dvoma expozíciami. Sú v nich zaujímavé exponáty živej aj neživej prírody rajeckej oblasti, historické dokumenty, remeselnícke nástroje a výrobky. Nájdeme tu aj zariadenie typickej meštianskej izby zo začiatku storočia.

Na budove Mestského múzea sú umiestnené dve pamätne tabule. Pripomínajú nám významných rajeckých rodákov, zoológa a prírodovedca Jána Frivaldského a Juraja Slotu Rajeckého. Juraj Slota Rajecký svojou literárnou činnosťou spájal generáciu štúrovcov a kollárovcov. Bol tiež spoluzakladateľom Matice slovenskej a Spolku sv. Vojtecha.

Na námestí sa zachoval klasicistický stĺp so sochou Svätej Trojice. Bol postavený zo štedrých darov občanov v roku 1818. Na piedestáli sa nachádza reliéf sv. Floriána, patróna hasičov.

Ďalšia významná pamiatka je socha sv. Jána Nepomuckého vytesaná z kameňa. Na začiatku 19. storočia stála na námestí, ale pri jeho úprave v roku 1974 bola dočasne uložená v starej fare. Opravená svätcova socha pripomína staršej generácii veriacich pobožnosti, ktoré boli slúžené na námestí v oktáve sviatku sv. Jána Nepomuckého. Dodnes krásli areál kostola, kde bola v roku 1976 natrvalo umiestnená a pripomína veľkého ducha odvážneho českého katolíckeho kňaza.

Začiatky remeselnej výroby v Rajci sa strácajú v najdávnejších dobách. Mestečko Rajec bolo už v stredoveku významným strediskom remeselníckeho života. Až do 14. storočia prevažovali ľudové remeslá a každý hospodár bol zároveň aj remeselníkom pre svoje potreby. Jedným z remesiel, ktoré sa stalo trvalou súčasťou histórie Rajca a neodmysliteľne ku nemu patrí, je rezbárske remeslo. Je v ňom množstvo umenia, pokory a sústredenia, množstvo známych i neznámych majstrov. Najstaršie stopy po remeselnom rezbárstve v Rajci nachádzame v listinách z roku 1772 a 1774, v ktorých sa spomína "SCULPTOR", čiže remeselný rezbár. Bez remeselnej zručnosti majstrov rezbárov a stolárov by sa nezaobišli ani slávne organy rodiny Pažických, ktoré boli inštalované do mnohých kostolov na Slovensku. S množstvom roboty rástla ich zručnosť. Rezbárstvom sa zaoberali i rajeckí modrotlačiarci a medovníkari, ktorí si vyrábali formy pre svoju potrebu. Po rozpade cechov sa rozvinula činnosť naturistov a remeselných rezbárov, ktorí vyrábali piety, korpusy, kríže a podobné pamiatky.

Na prelome storočia mali v Rajci stolársku a rezbársku dielňu bratia Igondovci. Okrem prác s náboženskými motívmi sa venovali aj zhotovovaniu dvojkrídlových, niekedy polkruhových brán, ktoré boli bohato zdobené rezbou. Brána z rodného domu Rudolfa Pribiša, významného slovenského sochára a medailéra, dnes zdobí bočnú stenu pri vstupe do Mestského múzea. Ďalšou zachovanou bránou z dielne bratov Igondovcov je brána z domu Valéra Pekara zo Sládkovičovej ulice. Uplynulých 40 rokov sa rezbárstvo v Rajci rozvíjalo hlavne v činnosti ľudovomeleckého družstva Rezbár. Z tejto dielne vyšlo niekoľko známych a nadaných rezbárov. Práce Štefana Baču zdobia interiér rajeckého kostola. Ďalšou významnou postavou je Jozef Pekara - autor známeho Slovenského Betlehema v Rajeckej Lesnej. V súčasnosti mnohí rezbári pracujú ako súkromní podnikatelia. Ich práce sú známe po celom Slovensku i v zahraničí.

